

DE LEZER IS NIET DOOD

‘Wat het ergste is bij zulke vertoningen op het toneel, het
publiek gewent zich zo aan al die onwaarheden, dat het ze
mooi vindt en toejuicht.’

MULTATULI

‘Ich lerne sehen. Ich weiss nicht, woran es liegt, es
geht alles tiefer in mich ein und bleibt nicht an der
Stelle stehen, wo es sonst immer zu Ende war.’

RAINER MARIA RILKE

‘We seem to have lost the target. Writers seem to
write to be known as writers. They don’t write because
something is driving them toward the edge.’

CHARLES BUKOWSKI

*

De lezer is niet dood omdat er minder boeken worden verkocht. De lezer is niet dood omdat er minder jonge lezers zijn. De lezer is niet dood omdat er minder interesse is voor literatuur of omdat de moderne uitvindingen die ons leven moeten veraangenamen het boek hebben omgebracht. De lezer is niet dood omdat er boekhandels zijn verdwenen. De lezer is niet dood omdat hij het boek heeft verruild voor iets anders. De lezer is niet dood omdat er minder verhalen zijn die gehoord moeten worden of omdat de lezer zich niet met het boek wil voeden.

De echte lezer is noodgedwongen een hongerkunste-naar geworden. Ze hebben een hongerkunstenaar van hem gemaakt, omdat ze hem jarenlang hetzelfde voedsel hebben laten vreten, omdat iedereen erbij gebaat was en niemand klaagde: schrijvers, uitgevers, boekhandelketens. Er werd geld verdiend. Iedereen kon leven zoals hij wenste, met drank, vrolijkheid en een stiekem dedain voor de massa. De massa die toch wel vreet, uit honger, uit misleiding, zonder dat ze weet wat er allemaal voorradig is, wat er verdrinkt in het aanbod, wat er verloren gaat en rechtstreeks op de boekenberg belandt. De massa is lang bediend met dezelfde soort boeken. De lezer als de mishandelde gans die ze elke keer hetzelfde voer door zijn strot duwen en die het vreet en vreet en vreet tot hij niet meer kan, en het uitbraakt. Dat punt is enkele jaren geleden bereikt. De lezer is niet dood. Met het braaksel dat uit zijn mond gulpt ligt hij schokkend op de grond en kermt: 'Red mij!'

*

We lezen minder. Er worden minder boeken verkocht. Jongeren lezen al helemaal niet meer. Ik betwijfel of dat laatste waar is. Ze lezen 'anders'. Misschien kopen ze geen boeken. Misschien lezen ze ook minder, en sluiten ze zich in die zin aan bij de ontwikkeling zoals die in de wereld gaande is. We brullen meer, we luisteren minder goed. We hebben een relatie met onze telefoon, minder met de dingen om ons heen, laat staan met elkaar. De wereld op een schermje niet veel groter dan een kaartspel. We gokken erop dat buiten dit schermje niets gebeurt wat ertoe doet. Zo loopt iedereen door de stad. Zo zit iedereen in de trein, in de tram, in de bus. We raken afgestompt. We zien niets meer buiten dat scherm. We willen niets meer dan ons blindstaren op wat er daar gebeurt. Deze afstomping die in feite een verhuftering is van de maatschappij, lijkt parallel te lopen aan de verminderde interesse voor het boek, waarbij het er toch om gaat dat je je verdiept in andere levens, personages die ons iets willen vertellen, die ons kunnen verrijken. We lezen minder. Dat komt niet alleen doordat de jonge, moderne mens minder talent heeft om zich te interesseren voor iets of iemand die zich buiten zijn blikveld bevindt.

Er is altijd weinig gelezen. Lezen, dat deed iemand anders. Dat gebeurde buiten onze eigen kring, buiten de wereld die we kenden. In elk geval buiten de wereld die ik kende. Het boek hoort bij iemand die daarbij past. Het moet je passen. Tenminste, dat dacht ik. Nu weet ik dat het je moet worden gegeven, gegund misschien ook wel. Je moet ernaar willen zoeken. En soms moet het je worden aangereikt. Iedereen moet kunnen lezen, maar de weg naar het boek is niet even toegankelijk gemaakt voor iedereen. Ik wist niet dat ook ik goed genoeg was voor het boek.

*

Waar komen de lezers tegenwoordig vandaan? Over welke mensen hebben we het dan? De lezers leven op een ijsschots, waarbij er soms een aantal in de oceaan vallen en sommige weer houvast vinden en zich uit het water omhoog trekken. Niets schrikbarends, behalve dan dat het steeds over dezelfde groep gaat. Niemand neemt de belangrijke taak van verloskundige op zich en helpt nieuwe lezers op weg. Waar staan de kraamkamers? Wie leidt in? Wie maakt de lezer? Overal waar ik ga hoor ik prachtige zinnen, mooie gedachten – soms op de smerigste plaatsen, op onverwachte plekken, op toechthoeken, in kille ruimtes, in drukke zalen, en soms van mensen die niet uitgerust zouden moeten zijn met zulke unieke gedachten; omdat we iets van hen vinden, van die mensen, waar ze vandaan komen, hoe ze zich gedragen, waar ze leven. De laaggeletterden, die er niet toe doen en die zich nog altijd niet laten grijpen, omdat ze het idee hebben dat een boek niets voor hen is.

*

Ik ben in een arbeidersmilieu opgegroeid, in een straat met weinig blanke Nederlanders. Allochtonen noemden we toen nog gewoon buitenlanders. Later woonde ik in een iets betere buurt, maar nog altijd omringd door arbeiders, migranten en laagopgeleiden. Tweehoog in een flat. Mijn vader noemde dat een stapelvilla.

Ik hield niet zo van lezen, of misschien hield ik wel van lezen, maar in ieder geval niet van de boeken die ik las op school. Waarom schreef niemand over Hülya, het Turkse meisje met wie ik opgroeide, en dat beter kon voetballen dan ik. Een tomboy, zonder hoofddoek, en toch islamitisch. Dat kon, ontdekte ik. In welk boek kon Harvey, mijn beste vriend, zich herkennen? Mijn beste *Surinaamse* vriend. Wie schreef er over hem? Bestonden er boeken die een verhaal vertelden over een alleenstaande Surinaamse vrouw met vier kinderen, drie meisjes en een jongen? De driftige, wan-

hopige, donkere bijstandsmoeder die nergens werk kon vinden, de eindjes aan elkaar knoopte en haar kinderen er vaak van langs gaf. Harvey, die goed kon voetballen, en die tijdens de taalles elke keer zijn zinnen verprutste. Pas heel laat werd opgemerkt dat hij dyslectisch was, omdat nooit iemand het belangrijk genoeg leek te vinden. Wie schreef er over Çela, de Turkse jongen die elke week na school naar Turkse les ging? Later bleek dat hij daar helemaal geen Turks leerde, maar Arabisch, want hij wilde de Koran leren begrijpen. Hij hield zich aan regels en wetten die we allemaal belachelijk vonden, maar voor hem waren ze belangrijk. Hij wilde een islamitische priester of dominee worden en noemde dat 'hoja', en hoewel iedereen zijn keuze vreemd vond, zag niemand hem aan voor een terrorist, ook zijn ouders niet. Ze kwamen uit een arm dorp en waren vrome moslims. Niemand die ik kende wilde dominee of priester worden. Çela was de eerste. Hij vond niets in de boeken op school, maar hij vond alles in de heilige Koran. Zo'n ontwikkeling zouden we nu zorgelijk noemen. Çela had geen hekel aan Nederlanders, en ook niet aan Nederland. Hij zocht alleen een andere cadans, een ander ritme, en niemand reikte het hem aan.

Frans was mijn buurjongen. Zijn vader dronk elke dag en als hij bezopen was sloeg hij zijn vrouw verrot. Hij was tijdens zijn diensttijd een oog verloren toen hij in de loop van een geladen geweer keek dat per ongeluk afging. Frans zei dat zijn hersens waren aangetast. Dat was de reden dat zijn vader zo gek deed. Iedereen in de buurt was bang voor de vader van Frans, want hij was groot en lang, had een glazen oog en stonk naar de drank. De moeder van Frans was ook bang en leek te willen verdwijnen. Dat lukte toen ze botkanker kreeg en langzaam brozer en brozer werd. Totdat ze verguisde en gewoon verdween. Wie schreef er over hem, over Frans, en de woede waarmee hij rondliep? Wie schreef er over ons? In welk personage konden we onszelf herkennen?

De laagopgeleiden, de kinderen van arbeiders, van migranten, de spreekwoordelijke dubbeltjes, die zogenaamd geen ambities hebben, die niet meetellen en nooit worden gehoord, die zich niets in hun hoofd moeten halen, en voor zichzelf vooral 'haalbare doelen' moeten stellen.

*

De personages waar wij in de klas over lazen hadden last van Weltschmerz, een gebroken hart, een onbeantwoorde liefde, of ze liepen of fietsten langs de Amsterdamse grachten, hadden een oorlog te verwerken, of ze leefden verveeld en uitzichtloos, en zelfs als die verveelde levens misschien in de verte leken op de onze, dan was het te bedacht, gekunsteld, onecht. Was het misschien niet noodzakelijk dat we onszelf konden herkennen in de romans van de grote schrijvers?

Schrijvers die eruit zagen als professoren, als oude mannen, of verwarde geesten die geen idee hadden waar hun eigen straat op uitkwam, laat staan dat ze wisten waar onze straat lag en hoe het er bij ons thuis aan toeling. Onze docente sprak over de Grote Drie. O, ja? Voor wie? De meeste schrijvers over wie ze sprak zaten niet op de mavo, maar op het gymnasium waar ze elkaar allemaal van kenden. Ze leken niet op ons, niet op onze vaders, niet op de mannen uit de buurt, en ook niet op Rinus van de snackbar. Hij vertelde ons over de hoeren in de hoge flat die ik vanuit mijn bed kon zien. Vrouwen die troost gaven aan mannen zoals Rinus. Vanaf dat moment telde ik 's nachts vanuit mijn kamer de rode lampjes in het gebouw van veertienhoog. Het waren er heel wat. Toen mijn vrienden en ik de moed hadden verzameld om de flat binnen te gaan, de lift te nemen en op de deur te kloppen van een van de hoeren, deed ze open en vroeg ze wat we kwamen doen. 'Rinus heeft ons gestuurd,' loog ik.

'Rinus, hè,' zei ze. 'Wat denkt-ie wel niet, dat ik een verkrachter

van kleine jongens ben? Zeg maar tegen die klootvool dat hij mij nog geld schuldig is.'

We dropen af, maar we hadden tenminste een echte hoer gezien, die op hoge hakken stond en een doorschijnend niemendalletje aanhad. Voor ons was zo'n vrouw een godin, ook al leek ze weinig plezier in het leven te hebben, had ze geen liefde voor haar prachtige vak, wist ze van liefde niets af, en had ze alleen maar oog voor geld. Wij waren jong en elke dag hitsig. Maar misschien was dat in het leven van een jonge jongen allemaal niet belangrijk. Misschien moesten we juist leren over al die andere werelden die zover van ons af leken te staan. Het Nederlands-Indië uit ons koloniale verleden, ons foute verleden, onze heldendaden en trauma's van de Tweede Wereldoorlog, het vrolijke, opgewekte vurrukkullukke leven in de hoofdstad waar zoveel meer gebeurde dan elders in het land.

*

Moesten we uit die boeken hoop putten, of iets leren dat tot nog toe voor ons verborgen was gebleven? Welke leraar Nederlands verlichtte ons? Harvey was op school de nikker, de neger, de roetmop. Zijn zusjes werden gepest en hij werd regelmatig in elkaar geslagen. Wij werden regelmatig in elkaar geslagen. Samen liepen we naar huis, de blanke Nederlander en de Surinamer, vastbesloten om ons leven te veranderen, om het anders te doen, om niet toe te geven. Voor de omgeving waren wij de nikkers uit de buurt. Harvey zat steeds vaker op zijn kamer, of hij zwierf met mij door de straten. We vochten, we verloren, we likten onze wonden, we wilden dat ons leven er anders uit zou zien. Minder wanhopig en uitzichtloos. Minder naamloos en anoniem. We wilden ertoe doen, maar wie zag ons? Wie schreef er over ons? Wie herkende ons? En belangrijker nog: in wie konden wij onszelf herkennen? Uiteindelijk haalde Harvey kracht uit boeken, maar niet de boeken die we te lezen kregen op school. De bibliotheek was de enige

opslagplaats van informatie waar hij terecht kon. De bieb werd zijn internet, de zoekmachine waarin hij kon ronddolen, en hij leerde over racisme en discriminatie en over de indianen en negers in Amerika en over de slavernij en de kwalijke rol die Nederland daarin heeft gehad. Hij onderwees zichzelf.

*

Mijn ouders waren laagopgeleid. Ze werkten. Ze aten. Ze zaten op de bank. Mijn vader keek naar voetbal of spelshows van Willem Ruis. Ze scholden, ze schreeuwden, ze scheidden van elkaar en ze trouwden weer. Mijn vader luisterde naar Lee Towers en naar André Hazes en zoop zichzelf te pletter. Daarna scheidden mijn ouders ook weer. Liefde die opdroogt, die verbleekt, verwatert, er misschien nooit echt is geweest, en waarvan ik niets wil weten. Bestonden er jongens in boeken die zagen wat ik zag, die meemaakten wat ik meemaakte?

De broer van Jacco, een van mijn beste blanke vriendjes, stak zijn vader dood na een uit de hand gelopen ruzie. Jacco, die ervan hield om vogels te kijken in het park, en die niets van lezen moest hebben. Tussen de spullen van zijn vader vond hij een boek van Rien Poortvliet en hij bekeek de tekeningen en schilderijen van vogels en herten en bossen en kabouters. Hij probeerde te leren tekenen zoals Rien Poortvliet en in het park ging hij op zoek naar de vogels zoals Rien Poortvliet die had gezien. Jacco had in de nalatenschap van zijn vader het boek gevonden dat hij wél wilde lezen, of in elk geval bekijken. De magie om een boek open te slaan en een wereld te ontdekken waarin jij jezelf ziet rondlopen, omdat het de wereld is zoals jij die ziet. Jacco leerde tekenen, leerde dat hij er redelijk goed in was, en het boek van Rien Poortvliet droeg hij mee als een relikwie. Schilderijen van een wereld die voor hem herkenbaar was, ook al had hij nog nooit kabouters gezien.

Vijftien jaar later woonde ik boven de broer van Jacco in weer een andere stapelvilla, en de sterke geur die in de portiek hing verraadde dat er iets heel erg mis was. De broer van Jacco had zelfmoord gepleegd en werd pas na een paar weken gevonden. Had hij over zichzelf kunnen lezen in een boek? Had dat geholpen? Wat had hij dan moeten lezen? Wie zou hem de titels hebben aangereikt?

*

Ik hoor geluiden over dat er meer straatrumoer in de literatuur moet komen. Ik weet niet eens wat dat is: straatrumoer. Draait het om actuele gebeurtenissen en minder navelstaarderij? Wordt het tijd om – zeventig jaar na de Tweede Wereldoorlog – te schrijven over gebeurtenissen in romans die de huidige generaties hebben gevormd en getekend? Of draait het letterlijk om de straat en hoopt de schrijver erop om de juiste toon te vinden, zodat hij een boek kan schrijven over straatjongens en de straatcultuur? Onderzoekt hij hoe ze praten? Is hij benieuwd welke onderwerpen hen bezighouden? Probeert hij de toon te vangen? En als zulke serieuze pogingen inderdaad bestaan, hoe geslaagd zijn die pogingen dan? Hoe lang doet zo'n schrijver erover? Een jaar, twee jaar, tien jaar? En is het dan goed, doordacht, doorwrocht? Literatuur zou straatrumoer niet eens herkennen als ze erover zou struikelen. De schrijver zoekt in de literatuur naar het *idee* van straatrumoer, zoals er ook steeds wordt gezocht naar het *idee* van authenticiteit. Het moet allemaal authentiek zijn.

Ik wantrouw zulke geluiden. Het gaat om de gevestigde orde die steeds het idee van straatrumoer wil omarmen, zoals het publiek ook doorgaans een idee wordt voorgeschoteld van wat authentiek is. Het is een fabricatie van de werkelijkheid. Ik zie dat er voor de lezer wordt bepaald wat hij leest, hoe hij het moet lezen, wat hij ervan moet vinden. Er wordt ons een *voorstelling* gegeven van de wereld zoals wij die moeten zien, maar niet zoals die werke-

lijk bestaat. Er is *geen* straatruoer, en weinig is nog maar echt authentiek. Het wordt alleen als zodanig gebracht, 'gemarket'. Het woord alleen al.

*

Iedereen die zich bezighoudt met het boek lijkt gedwee te buigen voor de commercie, alsof commercie een ding an sich is, een doel dat behaald moet worden, zonder duidelijke visie op wat er precies wordt behaald, en waartoe het doel dient. Natuurlijk, verkoop. Expressie vraagt om publiek. Het publiek maakt de kunstenaar zichtbaar.

De weg naar het publiek is helaas belangrijker geworden dan het pad dat elke kunstenaar moet afleggen om tot het werk te komen dat hij maakt. Er worden vooral wetten bestudeerd die het succes garanderen. Wetten die eigenlijk kleine paadjes tussendoor zijn, de binnenweggetjes, een netwerk, een kring, ons kent ons, en ons zullen er komen. Dat idee. De commercie als het gouden kalf dat al wordt aanbeden nog voordat het werk gemaakt is. De droom om succesvol te zijn. Om te laten zien wie jij bent, want de schrijver moet vooral worden *gezien*.

De kunstenaar die zich ertegen verzet en volhardt in de verlaten, zelfverkozen weg die voor anderen onzichtbaar is, wordt weggehoond en bespot. Het draait om pragmatiek, niet om romantiek. De romantiek scheppen we wel als het licht eenmaal op ons schijnt. Het gaat vooral om het podium, de rest wordt erbij verzonnen: een decor van bordkarton, een masker om je achter te verschuilen, een geschetste achtergrond. 'Kijk mij het eens goed doen.' Onfeilbaarheid als het harnas van onzekerheid. Speel de geslaagde artiest.

Mediagenieke schrijvers voldoen graag aan het romantische idee dat het publiek van hen heeft. Wanneer ze de vertrouwde wegen